

ŠKODÁČEK, J., KRAK, F.: Politics, Science and the Progress in the Socialist Society.

Filozofia 39, 1984, No 6, p. 671—678

The sphere of politics belongs, no doubts, to the most important domains of the life of socialist communities where scientific knowledge is applied in practice. As it is a sphere where social conditions, relations and processes are regulated knowledge of social sciences is exploited chiefly here. There is, however, no direct interconnection between the political practice and the individual social sciences. This link is mediated through political ideology especially which gives instructions for concrete political activity. Stronger participation of science in the politics in the socialist countries which becomes historical necessity at the present stage of their development their manifests above all in the fact that the socialist political ideology as an important means of the scientific management is turning into an applied social science successively.

In the processes of transformation of scientific cognition into the socialist political ideology also Marxist-Leninist philosophy plays an active role. Due to its cognitive function it transgresses the framework of ideology and is linked with other scientific disciplines and, therefore, may take part in the integration of scientific knowledge and needs of practical politics in a positive way. It helps to connect scientific and political moments into an organic whole and is thus a system formative element of political ideology.

Súčasná veda pomáha pretvoriť mnohé tradičné sféry výroby a s istou dávkou metafory možno tvrdiť, že niektoré výrobné odvetvia sa vo svojich počiatkoch takmer celé narodili v laboratóriách. Väčšina vedeckých disciplín, ktoré podstatne ovplyvňujú tvárnosť modernej vedy a rozhodujúcim spôsobom napomáhajú revolučné štrukturálne premeny výroby, sa sformovala v našej dobe, pričom najvýznamnejšie úspechy dosiahli až v posledných desaťročiach.

Nástup automatizácie, úzko spätý s intenzívnym rozvojom niektorých týchto disciplín a charakteristický pre našu súčasnosť, súvisí s všeobecnou tendenciou rozvoja techniky a výroby, ktorá sa dá vyjadriť vetou: Čím vyšší je stupeň technického rozvoja výroby, tým viac pracovných funkcií preberajú technické systémy. Túto zákonitú tendenciu sformuloval Lenin už na jeseň r. 1893, keď v práci *O tzv. otázke trhu* napísal: „Čím viac sa rozvíja technika, tým viac je vytlačovaná ručná ľudská práca, ktorú nahrádzajú čoraz zložitejšie stroje.“ [1, s. 96] V období automatizácie ide už aj o stroje riadiace, čiže o odovzdávanie častí riadiacich funkcií technickému systému.

Súvisí to s často zdôrazňovanou skutočnosťou, že sa výroba v čoraz väčšej miere mení na technologickú aplikáciu vedy. Dnes však už zväčša nejde o tvorbu relatívne jednoduchých technológií opracovávaní prírodných predmetov a látok. Nie je to už iba technologická aplikácia tradičných prírodných vied — mechaniky, fyziky, chémie, ale aplikácia

poznatkov kybernetiky, teórie riadenia, chémie polymérov, genetiky pri šľachtení a pod. Prejavuje sa tu skutočnosť, že cieľom tohto vývojového stupňa už nie je iba jednoduchá snaha prispôbovať mechanické a chemické vlastnosti niektorých prírodných látok úžitkovým potrebám človeka a spoločnosti.

Pre súčasnosť je, naopak, charakteristické konštruovanie celých samoregulujúcich sa technických systémov, ktoré sú schopné nielen efektívne využívať pôvodné fyzikálne a chemické vlastnosti prírodných látok, ale ich aj pozitívne meniť.¹ Tu už sa nielen odhaľujú, prispôbujú a využívajú existujúce vlastnosti pracovných predmetov, ale sa tiež vytvárajú ich úplne nové, z prírody neznáme úžitkové vlastnosti a s nimi i iné pracovné predmety. Je to predovšetkým dôsledok v súčasnosti intenzívne napredujúceho poznávania zložitých zákonitých súvislostí medzi štruktúrou látok a ich vlastnosťami.

Praktické využívanie vedeckých poznatkov je koniec-koncov základným cieľom každého vedeckého poznávania a v dlhodobej perspektíve zmyslom konštituovania všetkých vedných disciplín. Týka sa to i tvorby poznatkov, určených pre rozvoj samotného poznávania, ktoré majú najmä explanačný zmysel, pretože aj samotná vedecká explanácia má svoj praktický význam a určenie. Tohto si bol veľmi dobre vedomý práve Lenin, ktorý pri kritike Kantových a obhajobe niektorých Hegelových názorov vo *Filozofických zošitoch* napísal: „Myslenie, postupujúce od konkrétneho k abstraktnému, nevzďaľuje sa ... od pravdy, ale sa k nej približuje. Abstrakcia hmoty, prírodného zákona, abstrakcia hodnoty atď., slovom všetky vedecké ... abstrakcie odrážajú prírodu hlbšie, vernejšie, úplnejšie. Od živého nazerania k abstraktnému mysleniu a od neho k praxi — takáto je dialektická cesta poznania pravdy.“ [2, s. 179]

Celé vedecké myslenie — pretože Lenin na tomto mieste píše zreteľne o vedeckom chápaní — abstrahuje od nepodstatného a dospievajúc tak k podstatnému, poskytuje ako svoj produkt vedecké abstrakcie, čiže vedecké pojmy a vedecké zákony. Tie sa stávajú prvkami vedeckých teórií. To znamená, že veda je v Leninovej koncepcii určitou formou produkcie, nejde však v tomto prípade o materiálnu produkciu, o materiálnu výrobu. V chápaní vedeckého myslenia organicky nadväzoval na Marxa, ktorý rozlišoval medzi materiálnou a duchovnou výrobou [3, s. 262 a 263], pričom vedu zreteľne radil do druhého z uvedených dvoch typov produkcie.

Rovnako ako materiálna výroba je teda i veda určitým typom spoločenskej produkcie, kvalitatívne sa však odlišuje od materiálnej výrobnnej činnosti. Ak je základným cieľom materiálnej výroby pretváranie prírodných látok a predmetov, cieľom vedy je poznávanie. Veda je spoločenskou činnosťou, v ktorej sa produkujú presné a pravdivé poznatky,

¹ Napríklad vytváranie nových, v známej prírode sa nevyskytujúcich látok a prvkov: transurány, polyméry a pod.

materiálna výroba je činnosťou, v ktorej sa pretvára príroda pre potreby človeka. Vo výrobe skutočne prevláda materiálna činnosť ľudí. Je to však taká ich činnosť, v ktorej sa materializujú aj produkty vedy, čiže v ktorej sa aplikujú i dokázané a overené vedecké teórie. Práve v tejto súvislosti Lenin písal: „Prax je vyššia než [teoretické] poznanie, lebo má nielen prednosť všeobecnosti, ale aj bezprostrednej skutočnosti.“ (2, s. 223) Nemal však na mysli akúkoľvek prax, ale tú, ktorá „má prednosť všeobecnosti“, čiže prax, ktorej prednosť je aplikácia všeobecných teoretických poznatkov na bezprostrednú skutočnosť ľudskej materiálnej pretváracej činnosti.

V procese rozvoja vedy je v porovnaní s rozvojom materiálnej výroby pomer materiálnej a duchovnej zložky presne opačný. I tu síce spravidla tvorí východisko materiálna činnosť vedcov, veď celé experimentálne zariadenia, moderné fyzikálne a chemické laboratória, či laboratória experimentálnej psychológie a pod. sú na nej založené. Práve do tejto oblasti vedeckej činnosti vstupuje materiálna výroba vybavovaním vedeckých pracovísk dokonalou prístrojovou technikou a práve v tejto súvislosti hovoríme o technizovaní vedy rovnako, ako na druhej strane hovoríme o zvedečtovaní materiálnej výroby. Základným zmyslom vedy je však duchovná produkcia, pozostávajúca z tvorby nových poznatkov, hľadania zákonitých súvislostí a formulovania vedeckých hypotéz, teórií i ucelených koncepcií predmetu výskumu tej-ktorej disciplíny alebo jej súčasti.

Popri uvedených dvoch oblastiach spoločenskej činnosti — popri vede a materiálnej výrobe — považovali klasici marxizmu-leninizmu za dôležitú oblasť ľudskej spoločenskej činnosti, vyznačujúcu sa plnením určitých nezastupiteľných funkcií v živote spoločenstiev a v procesoch ich reprodukcie i sféru politiky.² Objektom a cieľom praktického pôsobenia v nej nie sú ani prírodné látky a predmety, ani tvorba vedecky pravdivých poznatkov a formulácia vedeckých zákonov. Ako píše napríklad M. A. Vasilik, „politická sféra života spoločnosti ... predstavuje ... oblasť životnej činnosti ľudí späť u uskutočňovaním politickej moci a riadením spoločenských procesov“. (4, s. 5)

V politickej činnosti sú objektom spoločenské podmienky, vzťahy a procesy, ich regulácia, riadenie a premena. Je to dôsledok skutočnosti, ktorú konštatoval už Lenin, keď v polemike s anarchistami — opierajúc sa o Engelsove názory — písal, že politický štát sa zrodil zo sociálnych vzťahov a podmienok. (5, s. 308) A pretože štát a politiku zrodili na

² Treba mať na zreteli, že klasici marxizmu-leninizmu spoločenskú činnosť ľudí neredukovali iba na uvedené tri druhy. Boli si, samozrejme vedomí, že cielavedomú spoločenskú činnosť uskutočňujú ľudia i v iných oblastiach svojej aktivity. (Napri. v umení, v športe a pod.) Tieto tri oblasti tu vyčleňujeme jednak preto, lebo sa vyznačujú značnou relatívnou samostatnosťou, jednak preto, lebo majú veľkú dôležitosť v reprodukcii spoločenského života. (Primárnu dôležitosť tu má, samozrejme, materiálna výrobná činnosť, pretože — ako zdôrazňoval Marx — ľudia musia najprv jesť, piť, obliekať sa a pod. a až potom môžu robiť politiku a vedu.)

určítom stupni svojho vývoja samotné spoločenské pomery a vzťahy, v praxi slúžia práve na upevňovanie a reguláciu týchto vzťahov a pomerov.

Uvedené tri široké oblasti ľudskej spoločenskej činnosti — oblasť materiálnej výroby, politiky a vedy — nie sú od seba navzájom samozrejme oddelené. Materiálna výroba s politikou vždy súvisela a i v súčasnosti súvisí predovšetkým tak, že prostredníctvom existujúcich výrobných vzťahov, ktoré sú ako jej zložka od nej závislé, limituje možnosti vývinu spoločnosti a teda tiež jej politiky. Je tu však i opačná súvislosť prejavujúca sa v tom, že politická prax môže byť v súlade s objektívnymi vývojovými tendenciami materiálnej výroby, alebo môže ich uplatňovaniu klásť prekážky v záujme realizácie obmedzených triednych či skupinových cieľov.

Vzájomné väzby a súvislosti existujú však tiež medzi materiálnou výrobnou praxou a vedou. Tak ako produkuje výroba pre experimentálnu prax vedy moderné materiálne prostriedky jej výskumu (prístroje a technické zariadenia), tak naopak veda produkuje poznatky a teórie, ktoré sa potom aplikujú vo výrobe.

Aplikácia racionálnych poznatkov vedy, taká charakteristická pre napredovanie vedecko-technického pokroku, však v súčasnosti už prestáva byť výlučnou doménou materiálnej výroby. Najmä v období budovania rozvinutého socializmu, v ktorom sa dnes nachádza väčšina socialistických krajín, sa zvedečtuje i politická prax, ktorej základným obsahom je riadenie a regulácia dôležitých ekonomických a sociálnych vzťahov v spoločnosti. Práve túto skutočnosť vyjadrili slová súdruha Konstantina Černenka, ktoré odznali v jeho predvolebnom vystúpení v Moskve 2. marca t. r., a v ktorých okrem iného zdôraznil, že pri vypracovávaní programovej línie sovietskej strany „zároveň vypracúvame prísne vedecké základy politiky KSSZ“. (6, s. 4)

Materiálna výrobná činnosť a politická činnosť sa navzájom odlišuje predovšetkým objektom, na ktorý sa v procese ich realizácie pôsobí. Ak základným objektom materiálnej výroby bola i v súčasnosti zostáva príroda, objektom politiky bola i je samotná spoločnosť. Pri zvedečtovaní politickej praxe musí teda ísť predovšetkým a najmä o aplikáciu poznatkov vied o spoločnosti. Politika, pretože prakticky zasahuje do procesov v sociálnej matérii, musí v maximálnej miere zohľadňovať závery spoločenských vied, produkujúcich poznatky o tejto sociálnej matérii, ak má pracovať v dlhodobej perspektíve. V opačnom prípade ide o krátkodobé politické rozhodnutie, majúce pragmatický charakter.

Medzi politickou praxou a jednotlivými spoločenskými vedami nie je však priame a bezprostredné spojenie, rovnako ako nie je medzi materiálnou výrobnou praxou na jednej a prírodnými a technickými vedami na druhej strane. Tak ako existuje medzi technickými a prírodovednými disciplínami a samotnou priemyselnou výrobou ako spojujúci medzičlánok technológia výroby, tak existuje medzi spoločenskými vedami a poli-

tickou praxou politická ideológia. „Politická ideológia nachádza svoje vyjadrenie v programoch, deklaráciách, heslách a výzvach strán, v ústavách, v špeciálnych teoretických prácach a ďalších dokumentoch.“ (7, s. 328) V takýchto dokumentoch sa formulujú základné ciele, metódy a postupy každej konkrétnej politiky.

A pretože v politike ide o riadenie na celospoločenskej úrovni, zvedčovanie politickej ideológie znamená jej postupnú premenu na aplikovanú spoločenskú vedu, pretože uvedená riadiaca činnosť musí nevyhnutne vychádzať z pravdivého poznania objektu, ktorý je jej predmetom. Takouto vedeckou politickou ideológiou súčasnosti, ktorá sa cieľavedome usiluje zohľadňovať všetky vedecké poznatky o spoločnosti a jej vývoji, je marxizmus-leninizmus. Nie je síce jedinou politickou ideológiou, uplatňujúcou sa v súčasnej medzinárodnej politike, je však jedinou, ktorá sa cieľavedome a systematicky usiluje o dôslednú vedeckosť. Preto mohol Lenin o ňom tvrdiť, keď najprv vymenoval historickú, ekonomickú a filozofickú vedu ako reprezentatívne spoločensko-vedné disciplíny svojej súčasnosti, že je vyšším rozvojom týchto spoločenských vied. V uvedenej súvislosti napísal, že „marxizmus ... je vyšším rozvojom celej historickej, ekonomickej i filozofickej vedy v Európe“. (8, s. 185)

Marxisticko-leninská filozofia vystupuje v týchto spojitostiach ako systémotvorná zložka ideológie, ako prostriedok spájania vedeckých a ideologických momentov. Svojou poznávacou funkciou prekračuje rámec ideológie a je úzko spätá s ostatnými vedami. V rámci politickej ideológie pomáha integrovať najmä poznatky spoločenských vied s potrebami praktickej politiky. Samotná politická ideológia i za jej pomoci zovšeobecňuje najdôležitejšie záujmy tried a sociálnych skupín do podoby politických ideí a vystupuje tak ako sprostredkujúci článok medzi vedou a politikou. V priebehu politického rozhodovania potom zohráva úlohu vodidla a zároveň zabezpečuje kontinuitu politických rozhodnutí.

Skutočnosť, že marxisticko-leninská komunistická ideológia je politickým vyústením spoločenských vied, vyjadril sovietsky filozof L. N. Moskvičev slovami: „Na rozdiel od všetkých iných ideológií je komunistická ideológia založená na pevnom základe vedeckého myslenia, na marxisticko-leninskom učení o spoločnosti a jej vývoji; jej základ tvorí spoločenská veda.“ (9, s. 89) V tomto zmysle socialistická politika čoraz viac vystupuje ako aplikovaná spoločenská veda. Pritom ako konkrétny návod k politickej praxi slúži politická ideológia marxizmu-leninizmu, čiže vedecké idey marxisticko-leninskej spoločenskej teórie, rozpracované do podoby programových dokumentov.

Iba presná znalosť konkrétneho stavu spoločnosti a historickej situácie, v ktorej sa daná spoločnosť nachádza, umožňuje totiž jej optimálne politické usmerňovanie správnym smerom. A túto znalosť poskytuje v prevažnej miere súhrn poznatkov vied, ktoré spoločnosť skúmajú. Sovietsky teoretik R. G. Janovskij, posudzujúc situáciu a hlavné úlohy

spoločenskovedného frontu v súčasných sovietskych podmienkach, v uvedenej súvislosti píše: „Spoločenski vedci krajiny sústreďujú teraz svoje úsilia na vytvorenie fundamentálnych prác, napomáhajúcich rozpracovanie vedecky zdôvodnenej vnútornej i vonkajšej politiky strany a štátu.“ (10, s. 75)

Poznatky, ktoré takéto práce prinášajú a poskytujú a najmä závery, ktoré z nich vyplývajú a sú relevantné pre politickú prax — ako to vyjadril súdruh Černenko — „umožňujú jasnejšie vidieť obraz vývoja našej spoločnosti v celej jeho zložitosti, protikladnosti a mnohostrannosti“. (6, s. 4) Takýto jasný obraz základných vývojových tendencií socialistickej spoločnosti, ktorý je jednak výsledkom nahromadených historických skúseností marxisticko-leninských strán, jednak je získavaný pomocou systematického poznávania stavu a pohybov riadenej spoločnosti, môže potom tvoriť dobré všeobecné teoretické východisko pre vypracovávanie správnej programovej línie jej rozvoja a je tiež základom zvedečtovania socialistickej politickej praxe.

Treba mať na zreteli, že zvedečtovanie marxisticko-leninskej politickej ideológie i samotnej praktickej politiky sa v období nástupu vedecko-technickej revolúcie stáva historickou nevyhnutnosťou. Je to dôsledok toho, že sám vedecko-technický pokrok, odohrávajúci sa najmä v oblasti výrobných síl spoločnosti, ani za socializmu automaticky neprodukuje vzťahy harmonického rozvoja spoločnosti. I za socializmu môžu zavádzanie vedecko-technického pokroku sprevádzať určité disproporcie medzi odvetviami, prípadne oblasťami alebo disproporcie v kvalifikačnej štruktúre pracujúcich a pod., ak toto zavádzanie nie je uskuťňované na základe primerane dlhých a najmä celospoločenských vývoj rešpektujúcich výhľadových plánov.³

Procesy prehľbovania a zdokonaľovania plánovacej činnosti si však vynucujú aj zodpovedajúce zdokonaľovanie fungovania politického systému a jeho adekvátny rozvoj, umožňujúci efektívnu organizáciu a riadenie plnenia narastajúcich a znáročňujúcich sa politických úloh. „Za socializmu VTR nielen aktivizuje spoločenské vedomie, zosilňuje záujem ľudí o politické problémy, ale i napomáha zdokonaľovanie demokracie. Moc ľudu sa opiera o rozvinutejšiu vedeckotechnickú základňu, čo napomáha celkový rozvoj úrovne politického systému spoločnosti.“ (10, s. 70)

Každý vedecko-technický pokrok je sprevádzaný zodpovedajúcim vývojom spoločnosti, čo znamená, že možnosti jeho uplatnenia sú limitované spoločenskými procesmi. Vedecko-technický rozvoj musí byť riadený na základe systému hlavných celospoločenských sociálnych potrieb a cieľov, iba vtedy môže tvoriť organickú zložku sociálneho vývoja, čiže zúčastňovať sa na harmonickom vývoji socialistickej spoločnosti ako celku. Systém celospoločenských potrieb i systém základných vývojo-

³ Práve preto sa v zjazdových materiáloch našej strany naliehavo volá po komplexnosti plánovania a práve preto minuloročné 8. zasadnutie ÚV KSČ zdôraznilo cieľovoprogramový princíp ako východisko vo vzťahu k vedecko-technickému rozvoju.

вých tendencií spoločenského pohybu, na základe ktorého sa spoločenské potreby formujú, musí však byť najprv poznaný a až potom môže slúžiť ako východisko pre vytyčovanie správnych politických cieľov.

Ide tu o cieľavedomé vedecké poznávanie uvedených potrieb, ktoré za socializmu musí politickej praxi predchádzať. Až na základe jeho výsledkov je možná dôsledná vedecká politika, vychádzajúca tak zo znalosti všeobecných zákonov pohybu a vývoja spoločnosti, ako aj z dobrej znalosti konkrétnych pomerov toho-ktorého spoločenstva. Až na základe takejto politiky je možné zabezpečovať komplexné riadenie rozvoja socialistických spoločenstiev.

LITERATÚRA

1. LENIN, V. I.: Spisy, zv. 1. Bratislava 1959.
2. LENIN, V. I.: Spisy, zv. 38. Bratislava 1961.
3. MARX, K.: Teórie o nadhodnote. I. Bratislava 1960.
4. VASILIK, M. A.: Mechanizm dejstva i ispol'zovanija političeskich zakonomernostej v razvitom socialističeskom obščestve. Leningrad 1982.
5. LENIN, V. I.: Štát a revolúcia. Vybrané spisy v piatich zväzkoch, zv. 3. Bratislava 1973.
6. PRAVDA, Orgán ŮV KSS. 3. marca 1984.
7. AFANASJEV, V. G.: Sociální informace a řízení společnosti. Praha 1978.
8. LENIN, V. I.: Spisy, zv. 20. Bratislava 1956.
9. MOSKVIČEV, L. N.: Nastává konec ideologii? Praha 1974.
10. JANOVSKIJ, R. G.: Social'no-političeskoe razvitije NTR: Razvitij socializm. In: No-vyj mirovoj porjadok i političeskaja obščnost. Moskva 1983.

ПОЛИТИКА, НАУКА И ПРОГРЕСС СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

Ян Шкодачек, Франтишек Крак

В настоящее время к важнейшим областям жизни стран социалистического содружества, в которых на практике применяется научное познание, бесспорно, относится сфера политики. Поскольку речь идет об области регуляции общественных условий, отношений и процессов, то в ней прежде всего используются знания наук об обществе. Однако между политической практикой и отдельными общественными науками не существует прямая связь. Опосредствующим звеном между ними является главным образом политическая идеология, дающая установки конкретной политической деятельности. Научный характер политики в социалистических странах, который на современном этапе их развития становится исторической необходимостью, на практике проявляется прежде всего в том, что социалистическая политическая идеология, будучи важнейшим средством научного управления, постепенно превращается в прикладную общественную науку.

В процессах превращения научного познания в социалистическую политическую идеологию активную роль играет также марксистско-ленинская философия. Поскольку в силу своей познавательной функции она выходит за непосредственные рамки идеологии и вступает в тесную связь с остальными научными дисциплинами, она может принимать активное участие в интеграции научных знаний с потребностями практической политики. Марксистско-ленинская философия способствует объединению научных и политических моментов в органическое целое, выступая тем самым в качестве системообразующего элемента политической идеологии.

Zu den wichtigsten Lebenbesreichen sozialistischer Gemeinschaften, in denen die wissenschaftliche Erkenntnis praktische Anwendung findet, gehört ohne Zweifel die Politik. Weil es um einen Regulierungsbereich von gesellschaftlichen Bedingungen, Beziehungen und Prozessen geht, so werden besonders da gesellschaftswissenschaftliche Erkenntnisse verwertet. Zwischen der politischen Praxis und einzelnen Wissenschaften besteht aber keine direkte Verbindung. Ihre Bindung vermittelt hauptsächlich die politische Ideologie, die zur konkreten denkenden politischen Tätigkeit die Anleitung gibt. Die Verwissenschaftlichung der Politik in den sozialistischen Ländern, die auf der jetzigen Entwicklungsstufe den Charakter einer historischen Notwendigkeit trägt, kommt praktisch darin zum Vorschein, dass aus der sozialistischen politischen Ideologie als wichtigen Mittels wissenschaftlicher Lenkung allmählich eine applizierte Sozialwissenschaft wird.

In den Transformationsprozessen der wissenschaftlichen Erkenntnis auf eine sozialistische politische Ideologie erfüllt auch die marxistisch-leninistische Philosophie eine aktive Funktion. Weil sie durch ihre Erkenntnisfunktion den unmittelbaren Rahmen der Ideologie überschreitet und an andere wissenschaftliche Disziplinen anknüpft, kann sie positiv an der Integration wissenschaftlicher Erkenntnisse mit den Erfordernissen praktischer Politik mitwirken. Sie hilft bei der Bindung wissenschaftlicher und politischer Momente in ein organisches Ganzes und wirkt dadurch als systembildendes Element politischer Ideologie.